

Batılılaşmanın Amerika Birleşik Devletleri'nde ayrı bir anlamı vardır. Kuzey Amerika'nın deniz aşırı doğudan gelenler tarafından kolonileştirilmesinin en önemli uğraklarından biriymiş batılılaşma. Doğu kıyılarından kıtaya çıkanlar bir süre sonra atlı arabalara yükledikleri aileleriyle, batıya yola çıkarılmış. Yeni yerler yerleşime açılırken, yarışmalar düzenlenir; bunlar bir çizginin berisinde dururlarmış; hep birlikte at koşturmaya başlarmış; hepsinin elinde kendi bayrakları, işaretleri varmış; uygun buldukları bir yere geldiklerinde bayraklarını oraya saplarmış ve artık orası onların olurmuş; tapularını alırlarmış: Filmlerde görülmüştür. Burada söz konusu olan, coğrafi olarak batıya gitmek, orada yerleşmek, "batılı" durumuna gelmektir. Bir de, hep doğuda kalıp, imkansız hedefleyip, Batıyı doğuya getirme çabası vardır; bir de bu Doğu doğuya taşınmadan yapılmak istenir. Batı bir yer değildir. Batı ne olduğu belirsiz bir düşündür, bir idealdir. Herkesin bildiği düşünülür Batı'nın ne olduğunu; dolayısıyla "nedir?" diye sormak bir çeşit ayıptır. Görmüşler midir Avrupa'ya, Amerika'ya gidenler Batıyı? Tam olarak sayılmaz, hani işaretlerini görmüş olabilirler, varlığını hissetmiş olabilirler, ancak Avrupa ve Amerika da daha tam olarak Batıya ulaşmamışlardır. Amerika'da Doğudan görüntüler vardır, metro istasyonlarında yatan evsizlerle; Almanya, örneğin, dazlaklarla uzağına düşer Batılı olmanın.

Eden Bahçesi Kuzeydeydi. Batı Anadolu'da 2300 küsur yıl önce belirdi. Helenleşmeydi Batılılaşma. Romalılılaşma olan Batılılaşma idealiyle Trakya katıldı Anadolu'ya ve eşlik etti bu hülyada. Romalı olundu, ancak Roma parçalandı. Bu seferde, Batı kilisesiyle bütünleşme oldu Batılılaşma. Osmanlı da, son yüzyılda depreşti Anadolu ve Trakya'nın en eski hasleti. Son kırk yıl kadardır, Avrupalaşma oldu. 2300 yıldır hep yepyeni bir şey oldu bu Batılılaşma. 2300 yıldır hep, kendilerinden gayrısını köhnemiş eski zihin olarak gördü Batılılaşma taraftarı. Anadolu ve Trakya'da yaşayanların dilleri değişmiş, tipleri değişmiş, kimler gelmiş, kimler gitmişti; ancak bu en eski, bu en inatçı "yenilik" binlerce yıldır yenilik olarak kabul görmeyi sürdürdü.

Trakya ve Anadolu'da, nüfus akışkan, konumlar durağandır; insanlar gelip gider, konumlar boş kalmaz, zamana karşı dayanıklıdır; dönüşmesi, yenilerinin ortaya çıkması zor olur ve uzun sürer. Konumlar kurumlaşmamıştır. Yazıya geçirilmiş, imzalanmış belgelere

dayandırılmamıştır; öyle olsa bile bu durum talidir; olmasa da olur, yazı konumları kısılcasına alamaz; almaya kalktığında kimse “takmaz”. Konumlardaki temel farklılaşma merkez, taşra ve sade halk konumları olarak sınıflanabilir. Örneğin Osmanlıda, padişah, sülalesi ve kulları merkezi konumlardır; mültezim, şeyh, zengin tüccar taşralı konumlarıdır; tüccarı, zanaatçısı, köylüsüyle reaya sade halk konumlarıdır. Taşralı konumlar arada kalmıştır; geleni gideni en fazla olanlarındandır. Bir yandan reaya taşralılaşabilirken, diğer yandan kullar da taşralılaşabilmektedir.¹

Trakya ve Anadolu’da, dışsal olan içseldir. Bu yalnızca, orientalist bir yaklaşımla bir Batılının söylediği gibi, “orada dış politika her zaman iç politika aletidir,” diye yazılmamıştır. İçerdeki toplumsal ve iktisadi dinamikler, dışarıya artık aktarımı süreçleriyle dolayımlanır. Merkez ve taşra, bir yandan dışarıya karşı, diğer yandan birbirlerine karşı, binlerce yıldır hep yepyeni olan, hep acilen sonuçlandırılması gereken mücadeleleri ve bütünleşme girişimleri aracılığıyla, dışarı artık aktarıldığını ve bu arada kendilerine pay çıkararak (her iki anlamda da)² varlık kazandıklarını örtbas edebilirler.

Merkezi ve taşralı konumlarda bulunanlar bunun farkındalar ve bilinçli olarak bir kandırmaca işine mi girişiyorlar? Öyle bir şey olsa, konumlarını yitirenlerin, ya da konumlarından hoşnut olmayanların, çıkıp bunu açıklamaları beklenebilirdi. Gerek başkaldırlara, gerekse özellikle birçok paşazadenin, payitahtın gözde kullarının, fazla eğitilmiş, kendilerine uygun konum bulamayan torunlarının karşı çıkışlarına bakıldığında böyle bir bilinç görülmediği gibi, bunlar dış, merkez ya da taşradan birisinin yanında, yani oyunun içinde, yer aldılar. Bunun dışında mevcut konumlanışlar ve işleyişlerden bîhaber girişken “birey”lerin yenilikler getirdiği hep olmuştur. Merkezde dinlenir ve kâle alınırlar. Hoşnut kalınırsa önemli bir konum verilerek armağanlandırılırlar. Ancak bir yeniliğin uygulamaya geçilmesi çok zaman alan bir süreçtir; çoğu kez insan ömrü yetmez. Sunulan konumu kabullenmeyip, önerdiği yeniliğin —onca aciliyet arasında— acilen gerçekleştirilmesinde ısrarcı olup kendi özneliğini kabullendirmeye çalışanlar halledilir.

Soğurulan artık nereden çıkar? Önceleri baharatın, sonraları buna ek olarak ipeğin

Anadolu'dan da geçen düzenli uluslararası ticareti bundan yaklaşık ikibuçuk binyıl önce başladı ve üçyüzseksen yıl önce sonlandı. Bu ticarete kervanların geçecekleri yolların kullanılabilirliğinin ve güvenliğinin sağlanması ve sürdürülmesi; konaklayacağı yerlerin kurulması, onarılması, geçiminin ve buralarda verilecek hizmetlerin sağlanması; orada yaşayan insanların fazladan çalışmalarını gerektirmekteydi. Bunlar için gerekli olan kaynaklar köylülere dayatılan vergi ve angarya olarak ve şehirlerdeki köle ya da özgürlerin çalıştırılmaları aracılığıyla halktan söğürüldü. İstanbul ya da Trabzon'dan gemilere yüklenip Batıya yollanan mallarla, ipek ve baharat yolları üzerindeki diğer bölgelerdeki insanlar gibi Anadolu insanının ve bu transit yollar üzerinde bulunmamakla birlikte buralarda görevlendirilecek kulları yetiştiren ve bürokrasinin önemli bir kısmını sürekli olarak barındıran İstanbul'u besleyen, giydiren Trakya insanının emeği de yükleniyordu.

Sömürüyü olanaklı kılan bir "mekanizma" bir kez saptandı mı, sonuna kadar *exploit* edilir.³ Anadolu'nun madenleri, transit yollar çıkmadan çok önceleri ihraç edilmekteydi. Kuşkusuz o dönemlerde de egemenlik ilişkileri ortaya çıkmıştır. Ancak Helenistik dönemle birlikte, binyıllarca büyük ölçüde benzer kalan ve varlığını hissettiren bir egemenlik ilişkileri örgüsü oluştu. Osmanlı'da cami, Bizans'ta kilise, daha önceleri tapınakla kurulan şehirler sağa sola serpiştirilmişti. Bazılarında kale bulunmakla birlikte, büyük çoğunluğu oldukça küçüktü ve kalesizdi. Bunlar servetin birikeceği yerler değil, üzerinden aktarılacağı sıçrama taşlarıydı. Asıl servetin biriktiği yer merkezdi, payitahttı.

Merkezde biriken servetin önemli bir kısmı, Bizans ve Osmanlı döneminde, ticaret ve bankerlik etkinlikleri aracılığıyla Batıya aktarılırdı. Bu dönemde merkez olan şehir Batılıların eline, uzun süreli olarak yalnızca Haçlı seferleri sırasında, elli küsur yıllığına geçti. İstanbul, Batılının eline geçmesiyle birlikte, merkez olmaktan çıktı, servet yığılması durdu ve merkez parçalanıp, üç parça hâlinde Trakya ve Anadolu'ya taşındı. İstanbul yeniden geri aldığında eskiden yığılmış servet tükenmişti; anlaşılın, onu ele geçiren Batılı altın yumurtlayan tavuğu kesmişti. I. Dünya Savaşı sonrası kısa bir süre için benzer bir süreç yaşandı ve geri alındıktan sonra bile merkez Ankara ve İstanbul arasında dağınık kaldı. Evet, Bizans öncesi Batıyla Doğunun birleştiği bir dönem vardı: Roma İmparatorluğu.

Ancak bir arada kalamadılar. İstanbul'un merkezi hâle gelmesiyle birlikte ayrıldılar. Kilise de. Batı İmparatorluğu dağıldı. Batı kilisesi ayakta kaldı. Hoş sonraları o da darmadağın oldu; ama gücünü ve oluşunu yine de sürdürdü.

Açıktır ki, yazı boyunca Batı Anadolu ve Trakya'da varlığı hayal edilen bir yer ve bu yerin elçilerini gördüğümüz insanları anlamında kullanılmıştır. Batı zaman içerisinde oldukça değişti. Sömürü orada da sürmektedir. Batı, bir kısmı artık fabrikaların, inşaatların, madenlerin, gemilerin ve kamyonların yanı sıra gökdelende de çalışan, işçi tulumunun yanı sıra takım elbise de giyen, kendi memleketlerinde ve evlerinde misafir gibi davranmak durumunda kalan emekçilerle dolu: Çocuklarına nasıl davranacaklarından, neler yiyeceklerine, hangi duyguları olabileceğine kadar her şey büyük uluslararası firmalar tarafından belirlenmeye çalışılıyor. Ömürlerinin haritaları çıkarılmış, ne yaşta ne yapacakları belirlenmiş. Reddedenler dışlanıp her türlü olanaktan mahrum bırakılıyor. Karşı çıkanlar, yaşayabilirlerse tımarhanelerde tutuluyor, yalıtılıp beyaz odalara tıkılıyor. Hâlâ dünyanın diğer yörelerinden oraya artık akıyor. Daha ayrıntılı düşünülmesi gerekli olan için kısaca söylenebilecek: Batıda zaman içinde değişen egemenlik ilişkileri örgüsü ve artık aktarma yolları oldu.

AB'yle bütünleşme, Batılılaşma, zenginleşme, onlar gibi olmayla ilgili sürüp giden, acilen sonuçlandırılması gereken, yepyeni tartışmaların hemen hemen hepsi, hatta aynı tümcelerle, Bizans'ta ve Osmanlı'da bulunabilir. Yeni olan bir şeyler yok mu? Var tabii ki: Uluslararası düzendeki değişim, teknolojik değişim ve taşranın merkezle mücadele ve bütünleşmesinde olağandışı güçlenmesiyle birlikte,⁴ elli yıl önce başlayan nüfus dinamikleri iki küsur binyıllık konumlanmış ve işleyiş örgüsünü kendiliğinden çatırdatmaya başladı. Batının, merkezin ve taşranın tepkisi alışıldık tepkilerdi. Ancak, kırk yıllık düşüp kalkmalardan sonra, on yıldır bu tepkilerin yararlı olmayacağı artık hissedilmektedir. Bunlar ayrıca incelenmeye, düşünülmeğe değer. Şurası açık ki, çöken lâfûgüzaf, deha ya da kahramanlıkla çökmüyor: Lâfûgüzaf, deha ve kahramanlık çöküşü durduramaz; durması da gerekmemektedir: Değişimin zamanıdır. Yine şurası açık ki sorulması gereken soru "Avrupa Birliğine girecek miyiz?" ya da "Abi, bizi alırlar mı?" olamaz.

¹ Bir süreçte o süreçle gelişip, külfeti taşıyanların durumlarını sorun çıkarmalarına neden olmayacak biçimde düşünebilmelerini sağlayarak sürecin kesintiye uğramadan sürmesine yarayan kavramlara dayanma kolaylığından kaçınmak gerek. Osmanlı için “reaya” halkı karşılamaya yeter gibi görünmektedir. Ancak külfet taşımayan, süreçten yararlanan taşralıların bir kısmı reaya olduğu gibi diğer bir kısmı askeriye sınıflarından gelmektedir. Askeriye seyfiye, ilmiye ve mülkiyeyi kapsar ki bunlardan ilmiye dini hizmetler ve hukuk, mülkiye idari işlerle ilgilidir.

² Varlığın hem felsefi, yani “olma, bulunma”, hem de iktisadi, yani “zenginlik” anlamında.

³ *Exploit* “eksployt” olarak okunan ve hem “işletmek” hem de “sömürmek” anlamına gelen ingilizce bir fiil.

⁴ Bunlar birbirlerini ne şekilde harekete geçirdi? Başka etmenler var mıdır?